

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ СТАЛОГО НЕСІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

***В. М. Будзяк, доктор економічних наук, професор
Національний університет
біоресурсів і природокористування України
О. С. Будзяк, доктор економічних наук
Державна екологічна академія післядипломної освіти
Міністерства екології та природних ресурсів України***

Обґрунтовано першочергові заходи щодо формування системи сталого несільськогосподарського землекористування. Визначено складові несільськогосподарського землекористування. Встановлено напрями досягнення максимального економічного, екологічного та соціального ефектів при сталому несільськогосподарському землекористуванні.

Несільськогосподарське землекористування, стале землекористування, заходи сталого землекористування.

Земельні ресурси завжди були основою формування ефективних систем господарювання та базою для розміщення різних видів виробництв. Значну роль земельні ресурси відіграють у сільському та лісовому господарствах. Втім, не менш важливим є значення земельних ресурсів (і зокрема земель) і в інших сферах господарювання, наприклад, у промисловості, на транспорті тощо. Зміни, що відбулися в системі земельних відносин в Україні лише посилили значущість земель різних категорій для вирішення як економічних, так і соціальних та екологічних цілей. При цьому домінуючою стала необхідність формування сталого землекористування.

Земельна реформа, яка триває ще з березня 1990 року і яка мала закінчитися введенням ринку земель сільськогосподарського призначення, не вирішила покладених на неї проблем. Це, насамперед, стосується формування ефективних систем господарювання, соціальної спрямованості та екологічно виваженої політики в системі відносин «людина – земельні ресурси». Крім того, здійснення масштабних перетворень і трансформацій у земельній сфері навіть загострили деякі економічні й екологічні проблеми землекористування. Власне тому й виникла гостра потреба у формуванні системи сталого та екологічно збалансованого землекористування. До того ж, система сталого землекористування повинна формуватися як на землях сільськогосподарського, так і на землях несільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування системи сталого землекористування займалося чимало як іноземних, так і вітчизняних науковців. Практично в усіх працях було обґрунтовано роль та

місце землі для розвитку людського суспільства. Проте трактування сталості землекористування має суттєві відмінності. Так, О. М. Царенко сталість землекористування пов'язує, насамперед, із ефективним розвитком сільського господарства [1], тоді як С. М. Кваша стале землекористування ототожнює з ефективним і безпечним сільськогосподарським виробництвом [2]. Окремі науковці, такі як В. М. Трегобчук та О. М. Алимов стале землекористування розглядають через призму сталого природокористування [3]. Проте практично відсутні наукові праці, пов'язані з формуванням сталого несільськогосподарського землекористування, не обґрунтована структура та основи сталого несільськогосподарського землекористування. Також відсутні загальні принципи та не розроблена послідовність сталого землекористування. Власне, ці та інші проблеми формування сталого несільськогосподарського землекористування і стали предметом дослідження.

Мета дослідження – розробка теоретичних засад і практичних пропозицій щодо формування та функціонування сталого несільськогосподарського землекористування.

Виклад основного матеріалу. Якщо нині вже достатньо повно сформовані принципи та основні закони по окремих складових землекористування, а саме: екологічній, економічній та соціальній, то принципи, які розкривають вдале поєднання цих трьох складових практично відсутні. Власне тому й говорити про вже сформовану повноцінну систему сталого несільськогосподарського землекористування неможливо. Допомогти в цьому покликана тривимірна система координат. Так, в економічній площині важливим є питання розвитку виробничої інфраструктури, визначення економічних потреб землекористувачів і землевласників, характер розміщення виробництв, режим використання земель тощо.

В екологічному плані при сталому несільськогосподарському землекористуванні важливо врахувати ресурсний потенціал несільськогосподарських землекористувань, визначити екологічні особливості територій [4], якість земель та встановити відповідні екологічні обмеження. Відповідно, у соціальному плані значущими є питання щодо розвитку та функціонування соціальних інституцій землекористування та землеволодіння, а також соціальної інфраструктури. При цьому важливо, щоб зазначені вище цілі забезпечували не лише економічний чи соціальний чи екологічний розвиток певних територій, але й допомагали зберегти існуючу екологічну, економічну та соціальну цінність земель несільськогосподарського призначення.

Необхідно забезпечити плановість та поступальність несільськогосподарського землекористування [5]. Така плановість в екологічному плані полягає в досягненні рівноваги між охороною, збереженням та використанням земель несільськогосподарського призначення. В економічному плані вона повинна забезпечити зростання економічної ефективності землекористування, а в соціальному – узгоджувати різноманітні інтереси землекористувачів і землевласників.

Крім цього, плановість землекористування покликана забезпечити орієнтацію всі цілей і задач на досягнення таких форм і напрямів землекористування, які б дозволили в майбутньому зберегти земельні

ресурси як у якісному, так і в кількісному значенні для їх повноцінного використання майбутніми поколіннями.

Необхідно встановити значення та визначити роль земель для вирішення не лише економічних, але й суспільних рішень, таких як, наприклад, сталості розвитку суспільства, вирішення земельних та майнових конфліктів, забезпечення соціальної справедливості тощо. При цьому дії держави у сфері розвитку сталого несільськогосподарського землекористування повинні бути різносторонніми та комплексними. Вони повинні бути спрямовані не лише на захист інтересів самої держави, але й на захист інтересів відповідних громад і навіть окремих землекористувачів і землевласників.

Кожну групу пріоритетних завдань щодо сталого землекористування потрібно розроблювати окремо для національного, регіонального та місцевого (господарського) рівня. При цьому вирішення відповідних завдань на кожному з рівнів повинно сприяти і більш успішному вирішенню завдань на іншому вищому або нижчому рівні. Така взаємна залежність дасть змогу забезпечити повноцінне стале землекористування. В іншому разі, сталість землекористування буде короткостроковою. Це означає, що стале несільськогосподарське землекористування повинно бути, до того ж, ще й безперервним і різнорівневим.

При формуванні повноцінної системи сталого землекористування слід враховувати і багатофункціональне значення самих земель несільськогосподарського призначення, а також різну спрямованість їх використання. Крім того, що більшість таких земель є просторовим базисом розміщення певних видів виробництв та соціальної інфраструктури, деякі з несільськогосподарських земель мають ще й природно-екологічне значення, тобто, є важливим елементом природного середовища. Інакше кажучи, саме такі землі, принаймні за своїм значенням, є сталими у використанні. До того ж, вони покликані підтримувати таку саму сталість використання й серед інших земель несільськогосподарського призначення, наприклад, землі лісогосподарського призначення. Проте часто спостерігається ситуація, за якої для сталого використання на даних землях потрібне антропогенне втручання та охорона. Причин такого становища може бути багато, наприклад, дія надзвичайних або стихійних сил і явищ природи. У випадку із землями лісогосподарського призначення це можуть бути лісові пожежі, що виникли внаслідок надмірної спеки тощо.

Власне, для вищеперелічених випадків досягти сталого землекористування буде не менш складніше, аніж на землях, наприклад, промислового використання. Пов'язано це з тим, що для досягнення такої сталості, як було зазначено, потрібно врахувати три складові: економічну, екологічну й соціальну. У випадку із, наприклад, землями лісогосподарського призначення ще можна знайти всі три складові, а для природоохоронних територій економічної складової, як такої, не існує. Тому підходи щодо сталого використання земель для такого роду територій повинні суттєво відрізнятися від загальних підходів.

Досі існує підхід, за якого практично всі вільні землі без особливих застережень використовуються для досягнення певних економічних чи

виробничих цілей. При цьому навіть соціальні цілі часто підпорядковують економічним, а екологічні, здебільшого, вирішуються за залишковим принципом. Тобто, якщо вже вирішені інші (насамперед економічні) цілі, приступають до вирішення відповідних екологічних цілей. Другорядність екологічних цілей і завдань призводить до ще більшого загострення екологічних проблем. Таке становище рано чи пізно призведе і до виникнення певних економічних проблем.

Соціальні проблеми дуже часто пов'язані з економічними або екологічними. Тому, якщо загострюються екологічні чи економічні проблеми, це веде й до появи відповідних соціальних проблем. Інакше кажучи, соціальні проблеми практично не існують без економічних або без екологічних проблем, хоча останні без них можуть існувати. Звідси можна зробити висновок, що стале несільськогосподарське землекористування потрібно розпочинати з вирішення економічних або екологічних проблем.

Саме тому території несільськогосподарських землекористувань спочатку потрібно проінвентаризувати на предмет наявності на них відповідних економічних чи екологічних проблем. За результатами такої інвентаризації необхідно визначити пріоритетність заходів, спрямованих на вирішення економічних чи екологічних проблем. Далі в кожній зі встановлених груп пріоритетних, наприклад, економічних проблем, потрібно визначати відповідні альтернативні шляхи вирішення таких проблем і встановити ієрархію самих заходів.

Вирішення відповідних проблем, наприклад, економічних, повинно відбуватися синхронно (одночасно) на всіх рівнях управління несільськогосподарським землекористуванням, оскільки лише в цьому випадку можна буде досягти максимального, а головне тривалого (сталого), чи то економічного чи то екологічного ефекту. Тривалість економічного ефекту, крім сказаного, залежить ще й від правильно підібраних організаційно-управлінських заходів щодо використання тих чи інших видів сільськогосподарського землекористування. Водночас, як тривалість екологічного ефекту залежить безпосередньо від вдало розробленої системи екологічних обмежень у самому землекористуванні.

Для досягнення соціального ефекту потрібен, по-перше, значно більший період часу, аніж для економічного чи екологічного. До того ж, даний ефект (ефекти), як і екологічні, часто неможливо точно оцінити й навіть визначити чи був він насправді чи ні. У зв'язку з цим, при визначенні соціального ефекту необхідно попередньо враховувати й економічний та екологічний ефекти і прогнозувати їх можливий вплив на ефект соціальний. Це, означає, що в деяких випадках соціальний ефект буває більший, аніж економічний та екологічний разом узяті. Тобто, економічний та екологічний ефект підсилюють один одного й створюють ефект соціальний.

Ускладнює досягнення сталого несільськогосподарського землекористування, крім іншого, ще й існуюча багатоманітність (а часто протилежність) інтересів землекористувачів та землевласників. До того ж, часто протилежні інтереси та напрями й способи використання земель несільськогосподарського призначення має держава та окремі

землевласники. У цьому разі посередником могла б служити громада відповідної території. Проте досі громади не мають реальних, а головне економічних, важелів впливу не лише на державні органи та структури, але й на окремих землевласників і навіть землекористувачів.

Об'єктивно екологічні та економічні проблеми щодо формування сталого несільськогосподарського землекористування є різновекторними і потребують навіть протилежних дій і заходів щодо свого вирішення. Так, вирішення економічних проблем часто потребує підвищення інтенсивності або різноплановості використання земель несільськогосподарського призначення, тоді як вирішення екологічних проблем, навпаки, базується на значному зниженні такої інтенсивності й зменшенні різноманітності використання власне земель.

У цьому випадку постає питання пріоритетності економічних або екологічних заходів, але це не завжди приводить до сталого землекористування. Сталим землекористуванням буде тоді, коли вирішуватимуть (хоча й частково) і економічні, й екологічні проблеми. Тобто, одночасно слід рухатись як у напрямі зменшення інтенсивності землекористування, так і в напрямі її зростання, але на обмежених землях або ж на обмежений період часу. У цій ситуації необхідно визначити точку рівноваги між вирішенням економічних та екологічних проблем несільськогосподарського землекористування, тобто точку, в якій економічний ефект не веде до загострення екологічних проблем або екологічного чи якісного стану земель несільськогосподарського призначення.

Нині для сталого землекористування пропонується підхід, за якого слід досягти максимальної екологічної ефективності використання земель несільськогосподарського призначення, навіть якщо доведеться одержати мінімальну економічну ефективність використання власне несільськогосподарських земель. Такий підхід може бути виправданий лише у випадках, коли екологічний стан земель несільськогосподарського призначення критичний або передкризовий.

У випадку катастрофічного стану земель несільськогосподарського призначення не може йтися про жодну економічну вигоду, а лише про економічні збитки, які слід визначати включаючи й збитки екологічні. В інших випадках, коли стан земель задовільний і тенденцій до його погіршення не простежується, необхідно досягати максимальної економічної та, по-можливості, максимальної екологічної вигоди від використання. Соціальна ж вигода полягатиме у вдалому поєднанні вигоди економічної та вигоди екологічної.

Частково екологічні проблеми вирішуються або принаймні консервуються. Тобто, призупиняється їх подальше загострення через існуючу систему охорони земель. Дана система була, по суті, задумана як засіб задоволення виробничо-економічних, і навіть соціальних, потреб у землях відповідної якості та відповідних площ без суттєвого погіршення стану власне цих земель. У деяких випадках, тобто, на певній стадії використання земель несільськогосподарського призначення та по деяких видах несільськогосподарського землекористування система охорони земель, в основному, виконує

свою роль. Проте, здебільшого, вона не досягла своїх цілей. На це існують, зокрема і об'єктивні причини, наприклад, обмежене фінансування природоохоронних та землеохоронних заходів. Через це дану систему доцільно поступово замінювати на окремих видах несільськогосподарського землекористування на систему обмежень у землекористуванні або на систему нормативного землекористування.

При переході до сталого землекористування постає питання: йти інтенсивним чи екстенсивним шляхом використання земель несільськогосподарського призначення? При цьому екстенсивний шлях однозначно прирівнюють до екологічно незбалансованого несталого землекористування. Насправді, це не зовсім так, оскільки навіть додаткове залучення земель до господарського використання іноді сприяє сталому землекористуванню. Прикладом може бути збільшення площ таких несільськогосподарських земель, як землі лісогосподарського призначення. Вони хоча і на короткий період часу (час вирощування деревини), але все-таки сприяють встановленню екологічної рівноваги на певній території.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, стале несільськогосподарське землекористування – це система сталих відносин між державою, землевласниками та землекористувачами, яка формується в процесі використання земель несільськогосподарського призначення з метою зростання економічної вигоди від землекористування та збереження якості власне земель, їх екологічної стійкості та суспільної цінності в довгостроковій перспективі.

При цьому важливо своєчасно виявляти й усувати всі негативні економічні процеси та ліквідувати шкідливі джерела забруднення земель та інших природних ресурсів. Тобто, у системі сталого землекористування закладено три основні складові: економічна, екологічна та соціальна. Вдале поєднання цих складових і є основною задачею сталості відносин між державою, землевласниками та землекористувачами.

На шляху формування повноцінної системи сталого несільськогосподарського землекористування необхідно дослідити питання сталості окремих видів цільового несільськогосподарського призначення земель, наприклад, стале лісогосподарське землекористування тощо.

Список літератури

1. Царенко О. М. Фінансово-економічний механізм землекористування / О. М. Царенко, А. В. Чупіс // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2001. – № 1. – С. 14–17.
2. Кваша С. М. Земельні відносини в контексті моделей розвитку сільського господарства України / С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 54–57.
3. Економічний розвиток України : інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / [О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін.]. – К. : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 684 с.
4. Добряк Д. С. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві / Добряк Д. С., Тихонов А. Г., Гребенюк Н. В. – Урожайність, 2004. – 136 с.

5. Третьяк А. М. Концепція вдосконалення земельних відносин в Україні : державна цільова програма на 2007–2015 роки / А. Третьяк // Землевпорядний вісник. – 2006. – № 3. – С. 27–30.

Обоснованы первостепенные меры по формированию системы устойчивого несельскохозяйственного развития. Определены составляющие несельскохозяйственного землепользования. Установлены пути достижения максимального экономического, экологического и социального эффектов при устойчивом несельскохозяйственном землепользовании.

Несельскохозяйственное землепользование, устойчивое землепользование, меры устойчивого землепользования.

The article is devoted to the justification of the primary measures to create a sustainable system of non-agricultural development. The components of non-agricultural land use. The ways to achieve the maximum economic , environmental and social effects in the non-agricultural land use.

Non-agricultural land use, sustainable land management, sustainable land management measures.

УДК 330.341.1

РИНОК БІОПАЛИВА В УКРАЇНІ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Є. А. Бузовський, кандидат економічних наук

Обґрунтовано напрями розвитку ринку біопалива, перспективи забезпечення та підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів у аграрній сфері економіки України.

Енергетичні ресурси, інноваційний розвиток, науково-технічна політика, альтернативні види палива, біопаливо.

Серед багатьох проблем, які потребують невідкладного вирішення, важливе значення мають перспективи розвитку ринку біопалива в Україні. Розвиток енергії з поновлюваних джерел повинен бути головною метою енергетичної політики України, а прискорений розвиток нетрадиційних відновлюваних джерел енергії, зокрема біопалив, – пріоритетним в економіці України.

Мета дослідження – розробка пропозицій щодо перспективи виробництва біопалива в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасному біогазовому виробництві використовують три основні технології метанової ферментації: безперервну, змінну та періодичну.

© Є. А. Бузовський, 2014